ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Шевченка Анатолія Євгенійовича на дисертацію Щербань Євгенії Володимирівни «Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дослідження

Дисертація Щербань Євгенії Володимирівни «Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду» виконана на актуальну і не досліджену в правовій науці тему, яка має всі ознаки практичної значущості.

Сьогодні вказана проблематика не лише не втратила своєї актуальності, а в її науковому осмисленні залишається предметом дискусій серед вітчизняних та зарубіжних вчених. Крім того, з огляду на конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду очевидна потреба теоретичного осмислення цього феномена, поява нових сфер його поширення – це по-перше.

По-друге, вивчення історичного досвіду конституційно-правового забезпечення імплементації Римського статуту дозволило узагальнити спроби утворити постійно діючий міжнародний судовий орган, що передував МКС, а саме міжнародний судовий орган для притягнення до відповідальності осіб, якими порушено Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у воюючих арміях 1864 р., Верховний суд міжнародного правосуддя щодо злочинів проти міжнародного громадського порядку й універсального міжнародного права 1920 р., Міжнародний воєнний трибунал (ad hoc), міжнародний кримінальний суд.

Про актуальність дисертації свідчить і той факт, що робота відповідає пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. №509-VIII. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС від 30 жовтня 2018 р. (протокол № 17).

Отже, виходячи з цього, можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження Щербань Євгенії Володимирівни «Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду» є своєчасним та має важливе теоретичне і практичне значення для сучасної науки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації їхня достовірність, новизна і практична значущість

Ступінь обґрунтованості наукових положень сформульованих у дисертації Щербань Євгенії Володимирівни є достатнім. Він забезпечений використанням різноманітних наукових джерел, у яких відображено різні аспекти проблематики. Причому автор не обмежується працями, виданими в Україні, але й послідовно залучає здобутки зарубіжних дослідників, зокрема: Дж.Р. Ніеманна, І. Уаліа, К. Кокберна, С.Р. Кіфера та ін. При цьому дисертантка вміло супроводжує розгляд зазначених праць їх критичним аналізом, переконливо аргументує власні підходи і висновки.

До безумовного позитиву роботи слід віднести наполягання дисертантки використати цікаві документи і матеріали, які є змістовними і цінними за матеріалом і виводами, зокрема приєднання України до Угоди про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду 2002 р., а також

Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 2014 р.

Таким чином, спираючись на аналіз відповідної наукової літератури і нормативно-правових документів, автор доходить вірного висновку про те, що використані джерела є основою для об'єктивної і неупередженої характеристики проблеми конституційно-правового забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Достовірність одержаних наукових положень висновків і рекомендацій, обґрунтованих у дисертації Щербань Євгенії Володимирівни обумовлена тим, що вони підтверджені певними переконливими доказами та емпіричними фактами. Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми у цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично й практично важливими, науково нерозробленими й перспективними для дослідження.

Зібраний теоретичний і практичний матеріал аналізується з використанням методів та принципів наукового пошуку. Так, у роботі авторка кваліфіковано доводить, що методологічну основу дисертації складає сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових, спеціально-наукових методів, які забезпечили об'єктивний аналіз предмета дисертації. У процесі дослідження використано також спеціально-юридичні методи: формально-юридичний, порівняльно-правовий метод, тлумачення, вивчення юридичної практики, метод аналізу документів тощо.

Таким чином, зазначені методи дослідження використовувалися в роботі у взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність дослідження, істинність отриманих наукових результатів (стор.19-20).

Вдалим вбачається визначення дисертантом *мети дослідження*, яка на думку автора роботи, полягає у аналізі теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з конституційно-правовим забезпеченням процесу імплементації Римського статуту МКС.

Зазначеній меті дисертаційної роботи у повній мірі відповідають визначенні здобувачем завдання, що сформульовані у роботі на стор. 19.

Саме успішне розв'язання автором визначених завдань і досягнення мети дисертаційного дослідження забезпечили *новизну дисертації*, яка визначається насамперед тим, що поданої до захисту роботі розглянуто забезпечення імплементації Римського статуту на конституційно-правовому рівні в Україні, пострадянських і європейських країнах (стор. 20).

Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати й сформулювати низку наукових положень і практичних пропозицій, що виносяться на захист вперше, зокрема:

- сформульовано авторське розуміння імплементації Римського статуту – це організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів, що реалізується в законодавчо визначеному порядку і складається з послідовних законодавчих та інших процедур, спрямованих на забезпечення здійснення юрисдикції МКС стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини у порядку, визначеному Римським статутом;

- висновок, що класифікація моделей та способів імплементації Римського статуту у практиці зарубіжних країн зумовлена такими основними підходами: 1) прийняття законодавчого акту, спрямованого на здійснення імплементації, який буде мати пріоритет над національними законами та іншими нормативно-правовими актами при виникненні протиріч стосовно юрисдикції МКС; 2) внесення змін та доповнень до конституції та інших нормативно-правових актів; 3) внесення змін і доповнень до відповідних законодавчих актів, що супроводжується прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС;

- запропоновано прийняття спеціального законодавства про співпрацю України з МКС, у якому будуть визначені компетентні державні органи влади України, відповідальні за співробітництво з МКС, а також форми надання взаємної правової допомоги у процесі такого співробітництва;

удосконалено:

- узагальнення про спроби утворити постійно діючий міжнародний судовий орган, що передував МКС, а саме вони відобразились: – у проекті Конвенції про заснування міжнародного судового органу для притягнення до відповідальності осіб, якими порушено Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у воюючих арміях 1864 р., – резолюції про утворення Верховного суду міжнародного правосуддя щодо злочинів «проти міжнародного громадського порядку й універсального міжнародного права», запропонованого 1920 р. під егідою Ліги Націй; – Лондонській Угоді 1945 р., у додатку до якої містився Статут Міжнародного воєнного трибуналу, що став першим прикладом створення дієвого трибуналу ad hoc; – Статуту міжнародного кримінального суду, поданого Міжнародною асоціацією кримінального права;

- визначення оптимального для України способу імплементації Римського статуту на конституційно-правовому рівні, пов'язаного з прийняттям спеціального законодавства про співпрацю з МКС, що супроводжується внесенням змін і доповнень до відповідних законодавчих актів;

- ключові засади імплементації Римського статуту та визнання юрисдикції МКС, що випливають з їх правової природи та особливостей національної правової системи, і включають: принцип компліментарності МКС відносно національної судової системи; «ne bis in idem»; принцип невидачі власних громадян; імунітетів посадових осіб; помилування та ін.;

- систему суб'єктів забезпечення імплементації Римського статуту, що включає Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство закордонних справ України, Конституційний Суд України, Міжвідомчу комісію з імплементації міжнародного гуманітарного та кримінального права в Україні, інші органи (стор.20-23).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані:

– науково-дослідній роботі – для подальших наукових розробок щодо моделі імплементації Римського статуту в Україні, визначення проблем та шляхів вдосконалення певних законодавчих та інших процедур, враховуючи відповідний зарубіжний досвід інших країн;

– освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право», «Конституційна реформа в Україні», «Теорія держави і права», «Міжнародне право», «Міжнародне публічне право» та ін., а також під час розробки навчальних і методичних посібників, підручників тощо (акт впровадження НАВС від 28.08.2020 р.);

– правотворчості – для вдосконалення законодавства шляхом внесення змін і доповнень у національне законодавство, а саме Закони України «Про міжнародні договори України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Конституційний Суд України», Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Положення про Міністерство юстиції України, Положення про Міністерство закордонних справ України та ін. (акт впровадження Інститут законодавства Верховної Ради України від 1.10.2020 р.);

– правозастосуванні – для вдосконалення процедури імплементації міжнародних договорів, здійснення повноважень відповідних органів державної влади України;

– правозахисній та правопросвітницькій роботі – для юристів громадських організацій, які вивчають питання діяльності МКС, необхідності ратифікації та імплементації Римського статуту, розробки тематичних лекцій, семінарів, інтерактивних тренінгів з цієї тематики(стор.23-24).

Оцінка змісту дисертації та ідентичності змісту автореферату та її основних положень

Вийти на зазначені у дисертації нові науково-обґрунтовані результати автору дозволила обрана структура дисертації, яка складається із вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних

джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 249 сторінок, з них основного тексту 187 сторінок.

Так, у вступі автором обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету, завдання, об'єкт і предмет, викладено методологічну і теоретичну основу роботи, що характеризують її наукову новизну, розкрите теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію основних положень дисертації.

Розділ 1 містить три підрозділи, присвячений, по-перше, доктринальним джерелам дослідження Римського статуту Міжнародного кримінального суду; по-друге, передумовам прийняття і правової природі Римського статуту Міжнародного кримінального суду; по-третє, імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду: поняття та форми.

У розділі 2 розглядаються питання: «Конституційно-правових засад імплементація норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавство пострадянськими країнами», і «Європейського досвіду імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавство»

У розділ 3 дисертантка дослідила поняття, суб'єкти і зміст конституційно-правового забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в Україні та проблеми та перспективи імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду у національне законодавство України на сучасному етапі.

Завершують дисертаційну роботу висновки, в яких наведене теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, яке полягає у здійсненні комплексного аналізу теоретичних проблем, пов'язаних із конституційно-правовим забезпеченням процесу імплементації Римського статуту МКС.

Повнота викладу наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації та опублікованих працях

Основні положення і висновки дисертації відображені у 13 публікаціях, у тому числі 6 статей – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному виданні, 7 тез наукових доповідей – у збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій.

Таким чином, обґрунтованість отриманих у ході дисертаційного дослідження результатів, висновків і пропозицій, забезпечено завдяки оприлюдненню наукових здобутків за темою дослідження, використанню широкої джерельної бази, різноманітних методичних прийомів, аналізу кола визначених дослідницьких проблем.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Разом з тим, дисертаційне дослідження Щербань Євгенії Володимирівни має певні недоліки, що однак не носять принципового характеру та не впливають на загальне позитивне враження про нього. Зазначені нижче зауваження більш спрямовані на підвищення наукового рівня дисертаційного дослідження та розгортання наукової дискусії навколо досліджуваної важливої проблематики.

На стор. 73-80 дисертанткою сформульовано власні авторські визначення, насамперед ключової для даного дослідження категорії – імплементації, як у широкому і вузькому розумінням, а також основні способи і форми тощо - це дуже позитивно для висвітлення вказаної проблеми. Крім того, відзначається, що власне імплементація Римського статуту є однією з умов належного здійснення прав людини та громадянина, зокрема, права на судовий захист тобто організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів, що реалізується в законодавчо визначеному порядку і складається з послідовних законодавчих та інших процедур, спрямованих на забезпечення здійснення юрисдикції МКС

стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини у порядку, визначеному Римським статутом.

Виникає питання: такі визначення авторка обґрунтовує, виходячи з існуючих доктринальних здобутків, нормативно-правових актів чи інших джерел? Чи були проаналізовані праці учених-конституціоналістів, представників науки теорії держави і права? Чи варто погоджуватись із запропонованими сучасними дослідниками ідеями і твердженнями про конституційну імплементацію міжнародних договорів в Україні (Д.С. Терлецький, Н.М. Сергієнко), «національно-правову імплементацію (Р.А. Мюллерсон), відмінність трансформації та імплементації у контексті пріоритету примату норм міжнародного права (І.І. Лукашук, В.Г. Буткевич, П.Ф. Мартиненко)? – це по-перше.

По-друге, у дисертації авторкою виокремлені ключові засади імплементації Римського статуту та визнання юрисдикції МКС, що випливають з їх правової природи та особливостей національної правової системи, і включають: принцип компліментарності МКС відносно національної судової системи; «ne bis in idem»; принцип невидачі власних громадян; імунітетів посадових осіб; помилування та ін. Видається, такі засади відзначаються міжгалузевою і міждисциплінарною природою, тому, на наш погляд, варто їх було розкривати, базуючись на відповідних джерелах закріплення і практиці реалізації.

По-третє, у тексті дисертації дуже багато аналізу вітчизняного і зарубіжного кримінального і кримінального процесуального законодавства, його відповідності існуючим міжнародно-правовим стандартам. Тому під час прилюдного захисту хотілось би почути – чи здійснено у роботі відповідний аналіз конституційного і конституційного процесуального законодавства України та інших держав, його відповідності існуючим міжнародно-правовим стандартам у контексті порушеної проблематики?

Крім того, на нашу думку, доречно приділити більше уваги розкриттю змісту національної кримінальної юрисдикції, конституційної юрисдикції, міжнародної юрисдикції, а також їх співвідношення.

По-четверте, неодноразово Щербань Є.В. (підрозділи 1.3, 2.1., 3.1) згадує про Висновок № 3-і/2001 Конституційного Суду України від 11 липня 2001 р., яким встановлено, що більшість положень Римського статуту відповідають Конституції України. Водночас принцип компліментарності, передбачений Римським статутом став перешкодою для визнання міжнародного договору таким, що відповідає Основному закону. Саме тому виникає питання - чи відповідає, на Вашу думку, згаданий висновок реаліям сьогодення, існуючим повноваженням Конституційного Суду України, виходячи зі змін і доповнень до законодавства України?

По-п'яте, дисертантка у роботі зробила крок до висвітлення перспективи притягнення до відповідальності Міжнародним кримінальним судом винних у вчиненні злочинів під час збройного конфлікту на Сході України, який триває ще й досі. Дисертантка також згадує подані Україною відповідні заяви, а також тривалі розслідування стосовно вчинених злочинів під час збройного конфлікту. Це дуже сміливо, але хотілось би побачити шляхи виходу із цієї ситуації, яка склалась у даному випадку. Крім того, чи є вагомими перешкодами відсутність закону про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року, його офіційного перекладу українською мовою, невідповідність даному міжнародному договору низки Законів України «Про Регламент Верховної Ради України», «Про міжнародні договори України», «Про судоустрій і статус суддів», Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України тощо?

Висновок про відповідність дисертації нормативним вимогам Міністерства освіти і науки України

Вказані зауваження та висловлені побажання не впливають на зміст дисертації та її загальну позитивну оцінку, і є, скоріше, роздумами над складною проблемою, що обрала для вирішення здобувачка.

Отже, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих наукових працях дисертація Щербань Євгенії Володимирівни «Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду» є самостійним, завершеним дослідженням, яке відповідає спеціальності 081 «Право» з галузі знань 08 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право.

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
завідувач кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України **А. Є. Шевченко**

Підпис Шевченка А. Є.
засвідчую:
Учений секретар УДФС України
О. Ярова
«13» 05 2021 р.